

ter, en een ritmering van lange lijn van de IJ-bocht. Waar zo'n schaal reeds is geïntroduceerd (Shellgebouw, Havengebouw) is deze werking al voelbaar. De continuïteit en grote lengte van de stadrand langs de zuidzijde van de boulevard refereert aan het historische open havenfront bij de Prins Hendrik-kade. De wand is van eenzelfde gedifferentieerdheid, ingevuld met individuele panden, zij het dat de schaal daarvan uiteraard groter zal zijn.

Wie geïntrigeerd is door Amsterdam als historische gegroeide stad met zijn markante verschillen tussen de middeleeuwse binnenstad, de zeventiende eeuwse grachtengordel, de negentiende eeuwse wijken, het plan Berlage, en de buitenwijken van het Algemeen Uitbreidings-Plan, zal verlangen dat ook de uitbreiding van de centrale stad langs de IJ-oeveren een eigen karakteristiek krijgt. Maat en schaal zijn geen absolute begrippen. Wat goed is langs het IJ kan elders slecht zijn en omgekeerd. Waar het om gaat is zorgvuldigheid in planvorming en uitvoering, gevoed door gevoeligheid voor de karakteristieke eigenschappen en mogelijkheden van het gebied in relatie tot de stad. Veel gebouwen die nu op de monumentenlijst staan vormden bij hun ontstaan een contrast met bestaande beelden en riepen daardoor hevige discussies op. Angst voor nieuwe beelden is een slechte raadsman en belemmert openheid en creativiteit. In algemene termen schaalvergroting of hoogbouw in de omgeving van historische binnensteden afwijzen heeft geen zin omdat nieuwe ontwikkelingen en nieuwe culturele impulsen niet zonder meer buitengesloten kunnen worden. Des te belangrijker is het per gebied nauwkeuriger met hoogte en schaal om te gaan in het kader van zorgvuldige planvorming. Beperkingen in hoogte en volume die daaruit volgen moeten volstrekt serieus genomen worden. Politieke besluitvorming daarover en strakke handhaving van gekozen uitgangspunten daarna zijn een voorwaarde om te voorkomen dat onder druk van pragmatisme en eenzijdige belangenbehartiging grenzen worden doorbroken die de plannen en daarmee de kwaliteit van het stedenbouwkundig concept onherstelbare schade toebrengen.

Het is daarom het beste dat de partijen die zich inspannen voor het behoud van de karakteristieke kwaliteiten van Amsterdam het gemeentelijk apparaat aanspreken op zijn verantwoordelijkheid voor een zorgvuldige planvorming en -bewaking. Aandringen op beperkende bepalingen en voorschriften die zijn geboren uit angst en ongeloof in de mogelijkheden van de eigen tijd en erop zijn gericht alles zoveel mogelijk bij het oude te laten, kan slechts leiden tot een middelmatig kwaliteitsniveau dat Amsterdam niet verdient. Een stevige discussie zoals door de KNOB nu is aangezwengeld kan daarentegen voor de bevordering van het kwaliteitsbewustzijn alleen maar nuttig zijn. Laten we met elkaar in een open gesprek blijven.

Typisch Nederlandse maat en schaal: de Zoutsloot te Harlingen (foto: auteur, ca. 1980).

Megalomanie van de kleinburgerlijkheid of losbandig conceptueel denken in de Nederlandse stedenbouw

Rudger A. F. Smook

In het denken over de versterking en revitalisering van de Nederlandse binnenstad doen zich ontwikkelingen voor die op den duur negatief zullen uitwerken op het behoud van historische kwaliteiten van binnensteden.

Het is de paradox van de ambitie de historische stad nieuw leven in te blazen door de uitvoering van te ambitieuze plannen in en rond de binnenstad die ontworpen zijn uitsluitend gericht op zelfbevestiging.

Stedelijke ambities en stedenbouw

Iedere zichzelf respecterende Nederlandse stad etaleert in een groot aantal ontwerpen structuurschetsen en ontwikkelingsplannen, een ambitie die vreemd aandoet in de Nederlandse cultuur. Onder het motto van verbetering van de oude binnenstad beogen deze plannen een wederopleving van economische activiteiten in het centrumgebied en wordt een kennelijke behoefte om een nieuwe ruimtelijkheid in en om de binnenstad te ontwikkelen niet tot gezonde proporties teruggebracht.

Ambities? Prima! Waar de stad echter geen behoefte aan heeft zijn ambities die niet primair beredeneerd zijn vanuit de mogelijkheden en de potenties van de stad. De ambitie van functionele revitalisatie van de stad is zeer gewenst. De premisse dat deze func-

tionele verbetering hand in hand moet gaan met een ruimtelijke verbetering in en om de binnenstad, wordt niet voldoende onderbouwd en zal in het vervolg blijken een onjuiste te zijn.

Stedelijke ambities in het verleden

Stedelijke ambities zijn zo oud als de stad zelf. Ik zou zelfs de stelling aandurven dat de stad en de stedelijke structuur is ontstaan dank zij ambitie.

In ieder geval telt de wereld talloze voorbeelden waarbij stedelijke ambities fraaie stedelijke concepten en stadsgedeelten hebben opgeleverd die nu als zeer beschermenswaardig worden beschouwd.

In de zeventiende eeuw heeft Amsterdam haar grachtgordel gekregen. Een waarlijk ambitieus stedenbouwkundig concept. In de achttiende en negentiende eeuw heeft Parijs in grandioze vorm gestalte gekregen. In de rest van de negentiende eeuw zijn wereldsteden als Londen en Berlijn gevormd. New York verbeeldde in de twintigste eeuw in vertikale zin haar stedenbouwkundige ambities.

Het stedenbouwkundig beleid in het verleden

Wat bovengenoemde voorbeelden gemeen

hebben is dat met een groot stedenbouwkundig gebaar de economische functie van de stad werd bevestigd of uitgebouwd. In die zin is het stedenbouwkundig beleid van heden vergelijkbaar. Wat betreft twee aspecten gaat de spiegeling in de glans van de voorvaderen echter niet op. Het verbouwen c.q. uitbreiden van de stad vond plaats óf als één allesomvattend concept dat praktische geheel het bestaande verving (zoals in Parijs), óf het werd ontwikkeld als in de andere voorbeelden, in een nieuwe morfologie, nadrukkelijk geënt op bestaande structuren. In het geval van de Europese voorbeelden droeg het feit dat de bouwtechniek slechts in bescheiden mate evolueerde bij tot de eenheid van het beeld dat toen ontstond.

Wat is er mis aan de moderne vorm van binnenstadsontwikkeling

Kernpunt van kritiek op de huidige vorm van binnenstadsontwikkeling is dat wij niet langer in staat lijken te zijn iets nieuws te ontwikkelen met respect voor en wortelend in historische waarden.

Deze stelling behoeft toelichting. Iedere stedelijke structuur is te beschouwen als een weefsel waarbinnen bepaalde functies die onderling communiceren kunnen gedijen via een netwerk van relatiefuncties als vervoer en verkeer. Deze functies zijn manifest in de plattegrond als straten, pleinen en ontsluitingswegen. De stad is gegroeid in een vorm waarbij die structuur in gevoelig evenwicht is met de mogelijkheden voor functie-eenheden binnen de structuur. In de loop van de geschiedenis valt te con-

stateren dat zodra de aard en de omvang van de functie-eenheden verandert er ook een verandering optreedt in de stedenbouwkundige structuur van de stad.

Beschouwt men de stedenbouwkundige structuur op een gegeven moment zodanig van waarde dat behoud en bescherming gewenst worden geacht dan moeten als gevolg daarvan restricties worden gesteld aan de ontwikkelingsmogelijkheden van de functie-eenheden.

Functiepatronen zijn zodoende niet straffeeloos te wijzigen zonder rekening te houden met gevolgen voor de bestaande stedenbouwkundige structuur.

Dit geldt voor ontwikkelingen binnen het historische stedelijk weefsel en ontwikkelingen direct daarbuiten in samenhang met de binnenstad.

In mijn studie *Binnensteden Veranderen*¹ wordt als stelling geponeerd dat, indien men uit is op behoud van kwaliteiten van de historische stedenbouwkundige structuur, de functies moeten worden aangepast aan de structuur en niet andersom.

Vertaald naar de taak de binnenstad economisch gezond te houden houdt dit in dat slechts een beperkt aantal functies in een op de binnenstad toegesneden omvang mogelijk is. Het toelaten van zomaar ieder economisch scenario kan zeer wel leiden tot teeloorgang van kwaliteiten. Het verhaal van voorkeur voor functionele continuïteit boven historische continuïteit dat in dit verband veel gehoord wordt berust op het volgende misverstand. Een functionele continuïteit kan best een historische continuïteit zijn als men bereid is een creatieve in plaats van een goedkope weg te kiezen.

Economisch beleid

Nu munten economische scenario's helaas niet uit door creativiteit. Als men hen te zeer de vrije teugel laat moet gevreesd worden voor hetgeen ons aan historische kwaliteit in de binnenstad lief is. Als van ontwikkelingszijde gesteld wordt dat er een spanning kan en mag ontstaan tussen roerend goed en erfgoed, waarbij wellicht het erfgoed het onderspit moet delven, dan zijn we in de binnenstad op een foute wijze bezig.

Helaas zijn economen er in hun modellen nog niet in geslaagd 'historische waarden' als een economische grootheid te vertalen. Deze doen dus soms helemaal niet mee in de redementsberekeningen rond de ontwikkelingsplannen. Wij moeten beter leren historische kwaliteiten letterlijk op waarde te schatten. Wellicht leren we verstaan dat een historische binnenstad veel waardevoller is dan welke fraaie nieuwe ontwikkeling dan ook...

Stedenbouwkundig ontwerp

Ook zijn stedenbouwkundigen niet altijd in staat de juiste schaal te hanteren bij het

ontwerpen van een passende nieuwe structuur.

Het is soms een eigenzinnig volkje dat liever een eigen op de tekentafel ontwikkeld ruimtelijk concept wil uitvoeren, boven een zorgvuldig door analyse van het omliggende gebied ontworpen minder spectaculair concept. In de casus IJ-oeveren is daarenboven bewust gekozen voor een sterke afhankelijkheid van het nieuwe project van het oude stadslichaam en onttrekt het als maretak levenssappen aan de oude boom zonder zelf geworteld te zijn.

Een minstens zo bedenkelijk aspect van moderne stedenbouw in en om de binnenstad is het feit dat niet primair gezocht wordt naar goede stedenbouwkundige structuren, maar de nadruk lijkt te liggen op de realisatie van fraaie architecturale vormen. Het lijkt wel of het ontwerpen van een structuurplan beschouwd wordt als architectenwerk.

Begrippen als *landmark*, *accent op de hoek* en *ruimtebepalend volume* zijn voorwaarde begrippen uit de ransel van de architect en horen nauwelijks thuis in die van de stedenbouwkundige.

Credo

Deze inleiding is zeker geen kruistocht tegen moderne architectuur en de schaal van de nadagen van de twintigste eeuw.

Het is ook zeker geen pleidooi voor gezellige Hollandse kleinburgerlijkheid met handvormsteen, eikehout en pannen daken.

Het is slechts een oproep om bij de verbouwing in en om de binnenstad veel creatiever te werk te gaan.

Creativiteit in het ontwerp van passende economische scenario's. Creativiteit door af te zien van gemakkelijke, voor de hand liggende moderne oplossingen in het ontwerp. Hoogbouw en grote monofunctionele eenheden hebben nog steeds niet bewezen een positieve kwaliteit te genereren in de Nederlandse stedenbouw. Waar de stedenbouwkundige of de overheid de taak heeft een belangrijk historisch erfgoed in de vorm van een binnenstad op juiste wijze te beheren kan beter van dergelijke megalomanie worden afgestapt.

Noot

¹ R. A. F. Smook, *Binnensteden veranderen, atlas van het ruimtelijk veranderingsproces van Nederlandse binnensteden in de laatste anderhalve eeuw*, Zutphen 1984.

Onroerend goed – erfgoed

A. Kuyvenhoven

Wanneer een generatie een erfenis nalaat, bepaalt de volgende generatie de waarde ervan. Objecten van geringe waarde wor-

Ongelukkige schaalconflicten: waar de oude schaal het loodje legt. Prinsegracht, Den Haag (foto auteur, z.j.).